

Bátora, Jozef; Drozd, Dominik

Bojisko pri Veľkých Vozokanoch – poznatky a perspektívy ďalšieho výskumu

Archaeologia historica. 2019, vol. 44, iss. 2, pp. 677-697

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/AH2019-2-8>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141395>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

BOJISKO PRI VEĽKÝCH VOZOKANOCH – POZNATKY A PERSPEKTÍVY ĎALŠIEHO VÝSKUMU

JOZEF BÁTORA – DOMINIK DROZD

Abstrakt: Výskum miest ozbrojených stretov je na území Slovenska stále neprebádanou oblasťou archeológie. Projekt výskumu bojiska pri Veľkých Vozokanoch (okr. Zlaté Moravce) je tak v slovenskej archeológii doteraz ojedinelou aktivitou. Bitka pri Veľkých Vozokanoch, ktorá sa odohrala 26. a 27. augusta 1652, má pre slovenské dejiny nezanedbateľný význam. Ide o celkovo prvú víťaznú bitku pre uhorské vojská proti osmanskej armáde a jej dôležitosť pripomína bronzový lev, ktorý je jedinou monumentálnou pamiatkou na protiturecké boje na Slovensku. V príspevku je venovaná pozornosť aj nálezom zo zberov v okolí bojiska, z obce Nevidzany, ktoré sa uskutočnili v 60. rokoch 20. storočia, a ich prepojení na udalosti z augusta 1652. Do celkového obrazu sú zakomponované aj výsledky lokalizácie protitureckej pevnosti vo Vrábľoch, ktorá tejto v bitke zohrala dôležitú úlohu. Taktiež na základe uvedených nálezov a známych skutočností predkladáme prvé komplexnejšie poznatky o charaktere bojiska.

Kľúčové slová: juhozápadné Slovensko – Veľké Vozokany – bojisko – novovek – povrchový zber – konflikt.

A battlefield near Veľké Vozokany: the findings and perspectives of further research

Abstract: Research into sites of military conflicts is an area which has so far been little investigated in archaeology regarding Slovak territory. A research project devoted to a battlefield near Veľké Vozokany (Zlaté Moravce district) thus presents an unprecedented feat in Slovak archaeology. A battle which took place near Veľké Vozokany on 26 and 27 August 1652 is of great significance for Slovak history: for the Hungarian armies it was the first victorious battle against the Ottoman troops, and its importance is illustrated by a bronze lion, the only monument commemorating fights against the Ottoman Empire in Slovakia. The contribution also centres on finds from surface collections in the vicinity of the battlefield, from the village of Nevidzany, conducted in the 1960s, and on their connection with the events of August 1652. The historical picture comprises the results of locating an anti-Ottoman fortress in Vrábľe which played an important part in the battle. In addition, the authors present the first comprehensive findings regarding the character of the battlefield based on the finds and the existing information.

Key words: south-west Slovakia – Veľké Vozokany – battlefield – modern age – surface collection – conflict.

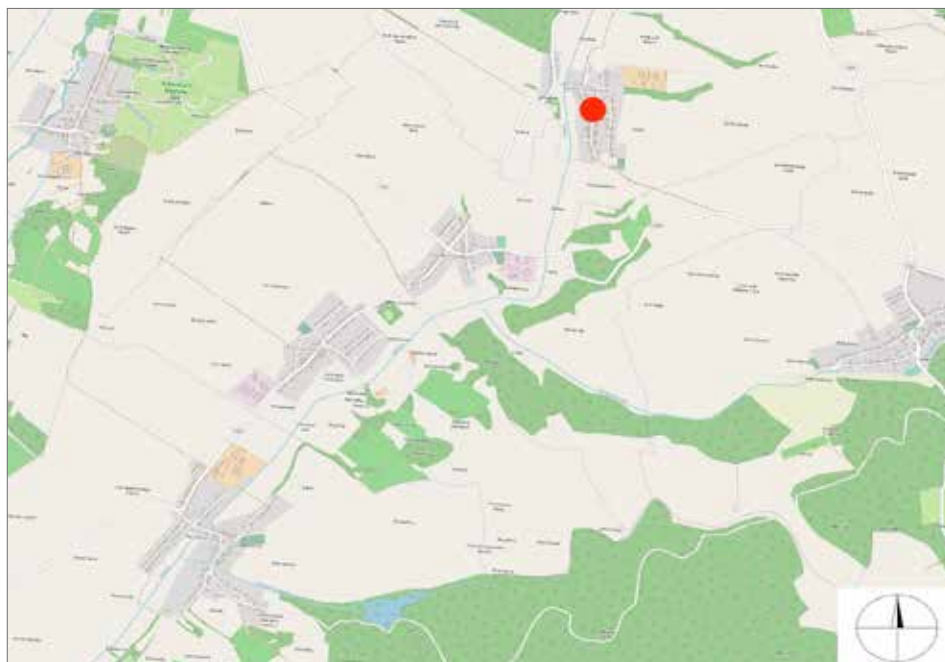
1 Úvod

Archeológia bojísk (konfliktu) predstavuje v slovenskej archeológii dlho prehliadanú oblasť. Možnosť prieskumu bojiska pri Veľkých Vozokanoch sa tak javí ako pomerne unikátny projekt pre nadviazanie na trendy v súčasnom bádaní. V širšom kontexte strednej Európy už prebehli výskumy bojísk v Českej republike, Maďarsku či na Ukrajine. Slovensko v tomto smere výrazne zaostáva.

Ako prvá vedecká inštitúcia na území Slovenska, ktorá do svojho vedecko-výskumného programu zahrnula aj systematický prieskum bojísk, sa vyprofilovala Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Pod vedením Jozefa Bátora sa na katedre vybudovali základy tímu, ktorý sa bude venovať práve výskumu bojísk. Medzi prvými aktivitami je aj projekt výskumu rozsiahlej plochy, ktorá bola miestom stretu uhorských a osmanských vojsk v auguste 1652, v konflikte známom aj ako „bitka pri Veľkých Vozokanoch“. Okrem terénnych aktivít sa od akademického roku 2017/2018 uskutočňujú na Katedre archeológie FF UKO aj prednášky v rámci nového akreditovaného predmetu „Archeológia bojísk a konfliktov“.

Obec Veľké Vozokany leží na hornom Požitaví, v Nitrianskom kraji v okrese Zlaté Moravce (obr. 1). Nachádza sa v severnej časti Pohronskej pahorkatiny. Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1209 (Wezeken; Kropilák 1977).

Priestor bojiska (obr. 2) sa rozprestiera západným a juhozápadným smerom na poliach v katastroch obcí Veľké Vozokany, Malé Vozokany, Červený Hrádok a Nevidzany. Bronzový

Obr. 1. Poloha obce Veľké Vozokany (1 : 40 000). Zdroj qGIS (Quantum Geographic Information System) Open Street Map.
Abb. 1. Lage der Gemeinde Veľké Vozokany (1 : 40 000). Quelle qGIS (Quantum Geographic Information System) Open Street Map.

Obr. 2. Plocha bojiska pri Veľkých Vozokanoch (1 : 40 000). Zdroj qGIS (Quantum Geographic Information System) Open Street Map.
Abb. 2. Fläche des Schlachtfeldes bei Veľké Vozokany (1 : 40 000). Quelle qGIS (Quantum Geographic Information System) Open Street Map.

lev (obr. 3), vybudovaný na počesť víťaznej bitky, stojaci pri obci Veľké Vozokany predstavuje jedinú monumentálnu pamiatku na protiturecké boje na území Slovenska.

Napriek tomu, že nešlo o rozhodujúcu bitku v rámci protitureckých bojov, bitka má nezanedbateľný význam v dejinách Slovenska. Bola to prvá víťazná bitka proti osmanskému vojsku na dnešnom území Slovenska a toto víťazstvo výrazne pozdvihlo morálku uhorských vojsk. Od tohto stretu vývoj udalostí smeroval k významnej bitke pri Viedni v roku 1683 a k podpísaniu Karlovackého (Karlovskeho) mieru dňa 26. januára 1699.

V 60. rokoch 20. storočia boli pri povrchovom prieskume lokality objavené artefakty, ktoré svojím charakterom súvisia s prítomnosťou osmanského vojska na území dnešných Nevidzian. Na základe predmetných nálezov a historických prameňov môžeme priniesť prvé úvahy a hypotézy o lokalizácii miesta stretu, ktoré bude v blízkej budúcnosti podrobené povrchovému prieskumu.

Obr. 3. Bronzový lev pri Veľkých Vozokanoch. Foto D. Drozd.
Abb. 3. Bronzelöwe bei Veľké Vozokany. Foto D. Drozd.

2 Pozadie konfliktu

Bitka pri Moháči, ktorá sa odohrala 29. augusta 1526, priniesla pre Uhorsko zásadné politické a hospodárske zmeny. Po bitke pri Moháči stratilo Uhorsko takmer polovicu svojej vtedajšej armády spolu s významnými šľachticmi, biskupmi a taktiež aj kráľom Ľudovítom, ktorý sa utopil v močiaroch potoka Csele. Územie Uhorska tak bolo vystavené napospas tureckým vojskám. Po stiahnutí sa tureckých vojsk (nepokoje v Malej Ázii), však v Uhorsku došlo k mocenským bojom (Horváth–Kopčan 1971, 46). Časť šľachty vyhlásila za kráľa Jána Zápoľského, naopak prohabsburská šľachta zvolila za kráľa Ferdinanda Habsburského. Dôsledky tohto zápasu ťažko doliehali najmä na južné časti územia dnešného Slovenska (Kopčan 1986, 31). Z hospodárskeho hľadiska bolo pre slovenské obce príťažou najmä zdanenie Osmanskou ríšou. Okrem odvádzania daní habsburskej monarchii museli obce platiť aj niekoľko typov daní Turkom. Základnou

daňou bola tzv. džizje, ktorá predstavovala „daň z hlavy“. Vyberaná bola od nemoslimského obyvateľstva a vypočítaná bola na základe počtu domov v jednotlivých obciach. Ďalším typom dane boli tzv. ispendže, čo bola vlastne daň pre sipáhiov (vyberačov dani). Okrem devastačného daňového systému, boli poddani nútení odovzdávať Turkom aj časť poľnohospodárskych plodín, výrobkov (med, víno, mušt), prípadne platiť za chov domácich zvierat (Kopčan–Krajčovičová 1981, 113–114).

Okrem daňového zaťaženia mali na hospodárstvo negatívny vplyv aj opakujúce sa pustošivé nájazdy tureckých bojovníkov.

Územie južného Slovenska predstavovalo hranicu Uhorského kráľovstva a Osmanskej ríše. Na dlhé obdobie sa tak stalo miestom väčších či menších stretov oboch vojsk. Samotná obec Veľké Vozokany bola od porážky pri Moháči opakovane rabovaná osmanskými útočníkmi. Od roku 1530 podnikli Turci celkovo šesť vpádov do Veľkých Vozokán (1530, 1558–1559, 1594, 1627, 1634, 1644; Šutka 2012, 21–22).

Turecký vpád do oblasti Požitavia, ktorý sa uskutočnil v auguste 1652 a ktorý viedol k samotnej bitke, sa však od predošlých líšil v niekoľkých skutočnostiach. V prvom rade je potrebné spomenúť, že Turci na územie Slovenska prišli s oveľa početnejším vojskom, ako tomu bývalo zvykom pri iných nájazdoch. Taktiež rabovali v blízkosti pevnosti Nové Zámky, ktorá však bola väčšinou plienenia ušetrená. Do vojenskej akcie boli zapojené aj turecké jednotky z Budína, z čoho je možné dedukovať spoločný vojenský postup ostrihomského a budínskeho pašu.

Jedným z najdôležitejších faktov, ktorý bol však dlhé obdobie prehliadaný, je spôsob reakcie uhorskej armády. V záujme zachovania mieru mala uhorská armáda zakázané vojensky odpovedať na turecké provokácie na hraniciach. V prípade bitky pri Veľkých Vozokanoch však bolo pristúpené k pomerne veľkej mobilizácii. Ako hlavný dôvod sa javí vysoký počet kresťanských zajatcov, ktorých Turci získali počas rabovania (Berényi 2002, 99–100).

Turci sa so svojimi zajatcami chceli následne vrátiť cez hradskú cestu popri Veľkých Vozokanoch. Veliteľ uhorského vojska Adam Forgáč dal vybudovať pri Starom háji vozovú hradbu. Keď prichádzajúci Turci spozorovali vozovú hradbu, vrátili sa do Tesár (dnes Tesárske Mlyňany) a zriadili tu dočasný tábor, kde zanechali približne 200 zajatcov. Následne došlo k preskupovaniu vojska na oboch stranách. V menšom konflikte, pri pokuse o oslobodenie zajatcov v Tesároch, zahynul prvý z rodu Esterházi, František (Šutka 2012, 23–25).

Pri potýčke zahynulo 31 zajatcov, zvyšok sa podarilo oslobodiť a priviesť až k vozovej hradbe, kde sa pridali k uhorským jednotkám. Po strate zajatcov sa Turci presunuli po ľavom brehu Žitavy do priestoru juhozápadne od Nevidzian, kde sa sformovali, a začal sa prvý deň bitky pri Veľkých Vozokanoch (Šutka 2012, 25).

3 Priebeh a výsledok bitky

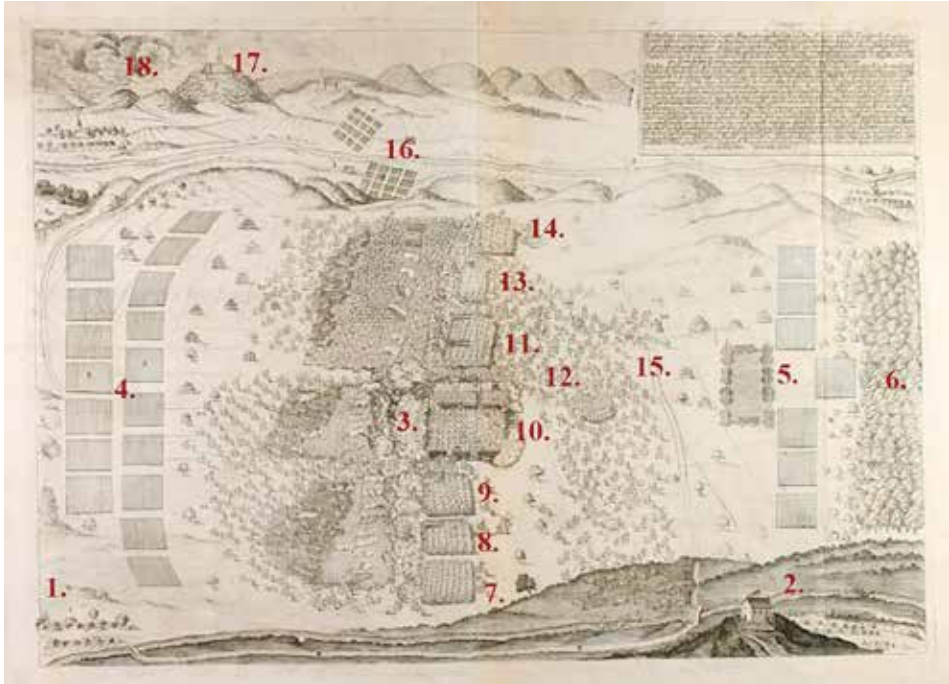
Celkový priebeh bitky pri Veľkých Vozokanoch je možné rekonštruovať na základe dostupných písomných a ikonografických prameňov. Informácie k prvému dňu bitky poskytuje strategický vojenský leták (obr. 4), ktorý je momentálne uložený v mapovej zbierke B. P. Molla v Moravskej zemskej knižnici v Brne.

Ide o jeden z najdôležitejších prameňov viažucich sa k bitke pri Veľkých Vozokanoch. Leták okrem grafického zobrazenia poskytuje aj písomný opis priebehu bitky a taktiež informácie o zúčastnených posádkach a ich veliteľoch (Šutka 2012, 6).

K ďalším prameňom znázorňujúcim prvý deň bitky pri Veľkých Vozokanoch patria tri obrazy. Prvý sa nachádza v múzeu v Zlatých Moravciach. Originál, namaľovaný približne 50 rokov po bitke, sa žiaľ stratil. V roku 1837 bol obraz premaľovaný maliarom Gallom. Olejomaľba je však pomerne nekvalitná a ťažko čitateľná (obr. 5).

Druhým grafickým znázornením bitky je obraz, ktorý je možné nájsť na hrade Forchtenstein v rakúskom Burgenlande (obr. 6).

Tretím zobrazením je rytina od nemeckého rytcu Melchiora Küsela (obr. 7). Rytina bola vyhotovená v roku 1654, čiže iba dva roky po tom, ako sa odohrala samotná bitka. Zobrazuje

Obr. 4. Strategický vojenský leták popisujúci udalosti bitky pri Veľkých Vozokanoch (upravené podľa Šutka 2012). 1 – obec Nevidzany, 2 – obec Veľké Vozokany, 3 – hlavný stret, 4 – osmanské vojská, 5 – počiatočná pozícia uhorských vojsk, 6 – Starý Háj, 7 – posádka z Levíc s veliteľom Tomášom Esterházi, 8 – posádka z Vrábľa s veliteľom Mikulášom Nadányi, 9 – kompania grófa Adama Forgáča, 10 – vozová hradba, 11 – posádka z Nových Zámok s veliteľom Žigmundom Esterházi, 12 – jazdci plukovníka Waltera, 13 – kompania grófa Ladislava Esterházi, 14 – palatínova kompania, 15 – Hradská cesta, 16 – návrat Turkov so zajatcami, 17 – hrad Gýmeš, 18 – Nitra s vyobrazením ohňa po osmanskom plienení. Zdroj <http://www.zitava.sk/historia-pozitavia/vozokanska-bitka-1-cast>.

Abb. 4. Strategisches Militärflugblatt mit Beschreibung der Ereignisse der Schlacht bei Veľké Vozokany (bearbeitet nach Šutka 2012). 1 – Gemeinde Nevidzany, 2 – Gemeinde Veľké Vozokany, 3 – Hauptzusammenstoß, 4 – osmanische Truppen, 5 – Anfangsstellung der ungarischen Truppen, 6 – Gemarkung Starý Háj, 7 – Garnison aus Levice mit Befehlshaber Thomas Esterházy, 8 – Garnison aus Vrábľa mit Befehlshaber Nikolaus Nadányi, 9 – Kompanie von Graf Adam Forgach, 10 – Wagenburg, 11 – Garnison aus Nové Zámky mit Befehlshaber Sigmund Esterházy, 12 – Reiter von Oberst Walter, 13 – Kompanie von Graf Ladislaus Esterházy, 14 – Kompanie des Palatins, 15 – Landstraße, 16 – Heimkehr der Türken mit Gefangenen, 17 – Burg Gýmeš, 18 – Nitra mit Darstellung des Brandes von der osmanischen Plünderung. Quelle <http://www.zitava.sk/historia-pozitavia/vozokanska-bitka-1-cast>.

stret uhorských a osmanských vojsk. V pozadí je možné vidieť hrad Gýmeš, ktorý je zobrazený aj na strategickom vojenskom letáku. Po stranách rytiny sa nachádzajú portréty príslušníkov rodu Esterházi spolu s posmrtnými portrétmi Františka, Ladislava, Tomáša a Gašpara Esterházi (na pravej strane).

Známe ikonografické pramene nám priebeh bitky zobrazujú takmer identicky. Z nich vyplýva, že hlavný stret sa odohral približne v miestach na rozhraní katastrov obcí Malé Vozokany a Červený Hrádok (obr. 8). Na obraze zo Zlatých Moraviec je možné vidieť aj vypálené obce, ktorými prešli Turci pri rabovaní Požitavie. Obraz od maliara Galla tiež potvrdzuje prítomnosť osmanských vojsk až na úrovni obce Nevidzany, odkiaľ pochádzajú nálezy z povrchového zberu (obr. 9), ktoré sú tiež predmetom tejto štúdie.

Priebeh druhého dňa bitky bol na základe ústneho podania zaznamenaný v Letopise Matice Slovenskej z roku 1869 (Trenkus 1869). Autorom bol katolícky kňaz z obce Litava, Andrej Trenkus (1836–1886), ktorý sa venoval štúdiu dejín a osvetovej práci v poľnohospodárstve.

Obr. 5. Obraz maliara Galla (Zlaté Moravce). 1 – obec Nevidzany, 2 – obec Veľké Vozokany, 3 – hlavný stret, 4 – pozícia osmanských vojsk, 5 – počiatočná pozícia uhorských vojsk, 6 – hrad Gýmeš, 7 – Starý Háj. Podľa Bátora 2013, 72, obr. 46. Abb. 5. Gemälde des Malers Gall (Zlaté Moravce). 1 – Gemeinde Nevidzany, 2 – Gemeinde Veľké Vozokany, 3 – Hauptzusammenstoß, 4 – Stellung der osmanischen Truppen, 5 – Anfangsstellung der ungarischen Truppen, 6 – Burg Gýmeš, 7 – Gemarkung Starý Háj. Nach Bátora 2013, 72, Abb. 46.

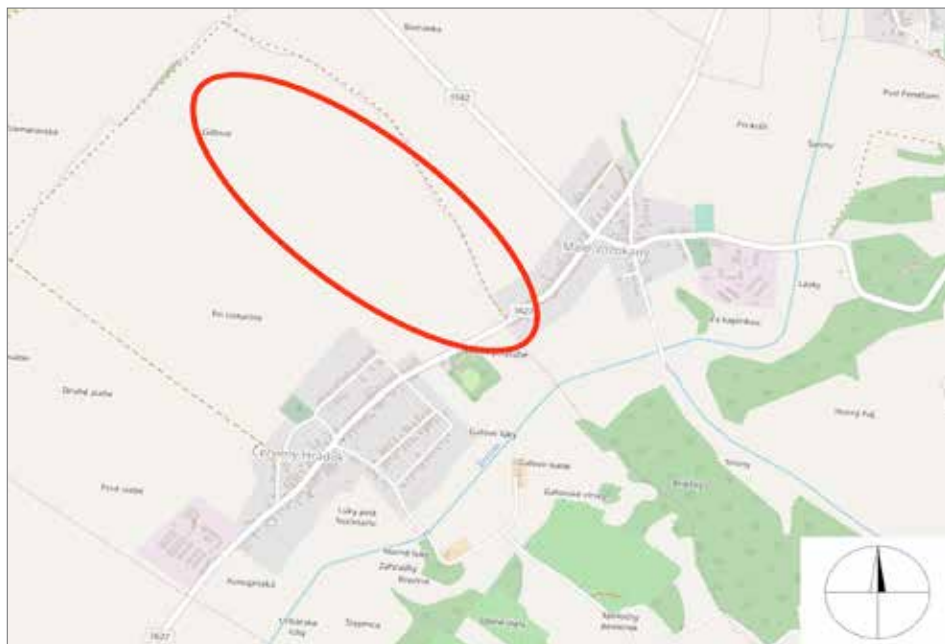

Obr. 6. Obraz z hradu Forchtenstein. Zdroj <https://esterhazy.at/de/burgforchtenstein/1286757/Die-Schlacht-von-Vezekeny>. Abb. 6. Gemälde aus Burg Forchtenstein. Quelle <https://esterhazy.at/de/burgforchtenstein/1286757/Die-Schlacht-von-Vezekeny>.

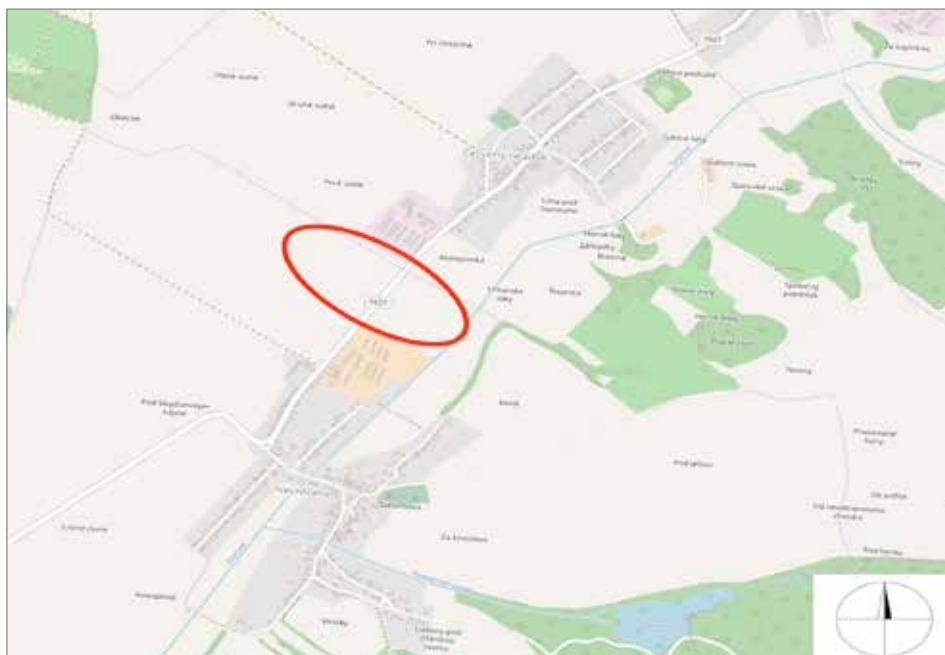
Obr. 7. Rytina M. Küsela. Zdroj [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C3%BCsel_Battle_of_Vezek%C3%A9ny_\(1652\)_1654.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C3%BCsel_Battle_of_Vezek%C3%A9ny_(1652)_1654.jpg).

Abb. 7. Kupferstich von M. Küsel. Quelle [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C3%BCsel_Battle_of_Vezek%C3%A9ny_\(1652\)_1654.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C3%BCsel_Battle_of_Vezek%C3%A9ny_(1652)_1654.jpg).

Obr. 8. Miesto hlavného stretu armád (1 : 25 000). Zdroj qGIS (Quantum Geographic Information System) Open Street Map.

Abb. 8. Stelle des Hauptzusammenstoßes der Armeen (1 : 25 000). Quelle qGIS (Quantum Geographic Information System) Open Street Map.

Obr. 9. Miesto objavenia náleзов (1 : 25 000). Zdroj qGIS (Quantum Geographic Information System) Open Street Map.

Abb. 9. Fundstelle (1 : 25 000). Quelle qGIS (Quantum Geographic Information System) Open Street Map.

Medzi početnými článkami zo slovenských dejín sa nachádza aj krátky príspevok (Národ slovenský tekovského Pohronia, r. 1652, Hrabä Adam Forgáč), ktorý sa priamo zaoberá udalosťami vozokanskej bitky (Vicianová 2015, 10n).

Ako bolo uvedené, prvý deň je možné rekonštruovať na základe strategického letáku, ktorý poskytuje všetky potrebné informácie k stretu medzi uhorskými a osmanskými vojskami. Leták zobrazuje obec Veľké Vozokany a vôbec po prvýkrát aj obec Nevidzany (Bátora 2013, 71). Na základe tejto informácie vieme povedať, že hlavný stret sa odohral na úrovni hranice obcí Malé Vozokany a Červený Hrádok. Pre výskum bojiska je dôležité všimnúť si ešte niekoľko detailov týkajúcich sa priestoru bojiska. Vpravo je možné vidieť Starý Háj, miesto, kde sa rozložili uhorské jednotky a vybudovali vozovú hradbu. Naľavo sa nachádzajú osmanské zástupy, ktoré tiahli k Veľkým Vozokanom od obce Nevidzany smerom k Starému Háju, k vybudovanej vozovej hradbe.

Uhorské vojsko zareagovalo na postup Osmanov delostreleckou paľbou. Po ukončení strelby vyrazili kresťanské jednotky oproti postupujúcim Turkom. Krídlo jazdcov Františka Esterházi bolo Turkami rozdelené a prinútené ustúpiť smerom k vozovej hradbe. Bitka sa niesla v znamení dlhých bojov, z ktorých však ani jedna strana nevyšla víťazne. Počas bojov zahynuli ďalší dvaja príslušníci rodu Esterházi – Tomáš a Gašpar. Okolo jedenástej hodiny v noci bola bitka prerušená (Šutka 2012, 25n).

Historické pramene k druhému dňu bitky absentujú. Jediný zdroj informácií predstavuje spomínaný záznam v Letopise Matice Slovenskej.

Podľa záznamu Andreja Trenkusa vplyv na priebeh bitky mali obyvatelia 16 obcí z okolia Veľkých Vozokán. Je pravdepodobné, že nešlo o spontánnu výpomoc, ale taktický ťah Adama Forgáča, ktorý pred bitkou požiadal richtárov okolitých obcí o výpomoc: „(...) *asi so šestnáctých obcí lud sbehol sa na pomoc kresťanského vojska a z bokov Turkovi svojimi nápady prekážky činil, ozbrojený sekerami, cepami a železnými vidlami stá a stá z pohanov porážal.*“ (Trenkus 1869, 30) Z citovanej pasáže z Letopisu Matice Slovenskej vyplýva, že zapojenie obyvateľov okolitých obcí bol prekvapivý a účinný manéver, ktorý pomohol rozhodnúť bitku v prospech uhorského vojska.

Po zranení koňa Kara Mustafu sa dalo osmanské vojsko na ústup. Uhorské jednotky vyrazili za ustupujúcim osmanským vojskom, čo viedlo k ďalším bojom, pri ktorých zahynulo niekoľko hlavných veliteľov osmanského vojska (napr. Aga Omer, Aga Hussein, Ali paša a 17 veliteľov budínskej posádky). Pri strete uhorské vojsko zajalo 60 Turkov (Šutka 2012, 26).

Napriek víťazstvu uhorskej armády mala bitka tragický dopad na šľachtický rod Esterházi. Počas jednotlivých stretov padli v jeden deň štyria príslušníci rodu, František, Tomáš, Ladislav a Gašpar Esterházi. Všetci štyria šľachtici boli pochovaní počas veľkolepého pohrebu v rodinnej hrobke univerzitného chrámu v Trnave. Smútočný obrad sa konal 26. novembra 1652 (obr. 10).

Na základe nadobudnutých poznatkov sa ukazuje, že bitka pri Veľkých Vozokanoch si mimoriadnu pozornosť získala najmä skutočnosťou, že v nej padli v priamom boji s Turkami až štyria členovia rodu Esterházi.

Z pohľadu archeológie bojisk však ide o pomerne dobre zdokumentovaný konflikt s prístupnou plochou, ktorá perspektívne môže byť podrobená povrchovému prieskumu. Na základe písomných a ikonografických prameňov je možné presne lokalizovať najdôležitejšie plochy pre archeologický výskum.

4 Archeologické nálezy z priestoru bitky a ich interpretácia

Hmotné doklady bitky sú doteraz málo početné. Nálezy, ktoré sú dostupné pre prvotné analýzy, predstavujú dve podkovy a dve takmer kompletne zachované hlavičky hlinených fajok. Podarilo sa ich objaviť J. Bátorovi, ešte ako žiakovi ZDŠ, v roku 1965 severne od obce Nevidzany pri povrchovom zbere.

Obr. 10. Pohreb štyroch členov rodu Esterházi. Zdroj <https://esterhazygalanta.sk/historia/>.

Abb. 10. Begräbnis von vier Mitgliedern der Familie Esterházy. Quelle <https://esterhazygalanta.sk/historia/>.

Podkovy boli odkryté bagrom pri západnom okraji obce Nevidzany, pri moste, v súvislosti s reguláciou potoka Širočina. Ide o exempláre železných podkov, ktoré sa vyznačujú špecifickým tvarom.

Tvar podkovy č. 1 (obr. 11; šírka 10 cm, výška 11 cm) zodpovedá podkovám typu IV (obr. 13) podľa triedenia P. Baxu (1981). Ide o skupinu podkov orientálneho pôvodu. Typickou črtou je široká platňa podkovy. S týmto typom podkov sa stretávame prevažne na územiach strednej a juhovýchodnej Európy, ktoré v minulosti patrili do správy osmanskej ríše (Slovensko, Maďarsko, Balkán; obr. 14; Baxa 1982, 495). Analogické nálezy pochádzajú tiež z hradu Šariš na východnom Slovensku, kde boli objavené podkovy, ktoré je možné označiť ako deriváty

typu IV, t. j. exempláre podkov, ktoré vznikli na základe kontaktu domáceho obyvateľstva s Osmanmi (Baxa 1982, 497; Szabó 1954, tab. XXXIV:1).

Exemplárom z Nevidzian sú typologicky blízke aj podkovy z lokality Bačkovica (Chorvátsko). Majú taktiež široké platne podkov a v ich celkovom vyhotovení sa prejavuje orientálny vplyv. Nálezy boli datované do 14.–15. storočia (Jakovljević 2009, tab. 9; tab. 10).

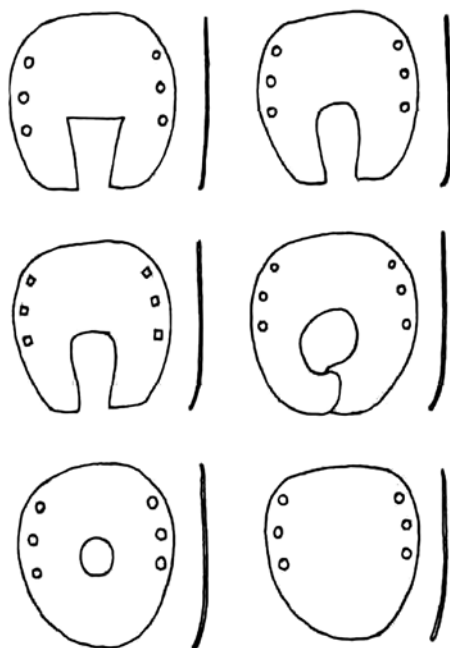
Podkova č. 2 (obr. 12; šírka 13 cm, výška 12 cm) sa tvarom líši od podkovy č. 1. Badateľná je však opäť široká platňa podkovy. Rozmery sú podobné, aj keď ramená sú viditeľne užšie. Typologicky ide pravdepodobne o európsky derivát podkovy typu IV (obr. 15). Podobný typ podkovy sa našiel pri výskume na hrade Šariš (Baxa 1982, obr. 1:2). Výskyt podkov typu IV na území dnešného Slovenska súvisí s tureckou okupáciou predmetných území, čo dokladajú aj nálezy podkov z hradu vo Fiľakove (Kálmár 1959, tab. XVIII). Blízke analógie sú známe aj z územia dnešného Chorvátska. Vplyv Osmanskej ríše sa evidentne odzrkadlil aj pri podkúvaní koní a v rozšírení podkov typu IV a ich európskych derivátov (Vikić–Walter 1955). Najbližšia analógia k podkove č. 2 pochádza z lokality Vrbovec (Križevci; Vikić–Walter 1955, tab. XXI:41). Podkova sa vyznačuje pomerne širokou platňou a ramenami, ktoré sa však smerom k ozubom zužujú. Na podkove č. 2 síce ozuby absentujú, ale tvar tela je takmer identický.

Obr. 11. Podkova č. 1. Foto D. Drozd.
Abb. 11. Hufeisen Nr. 1. Foto D. Drozd.

Obr. 12. Podkova č. 2. Foto D. Drozd.
Abb. 12. Hufeisen Nr. 2. Foto D. Drozd.

Obr. 13. Podkova typu IV. Podľa Baxa 1981.
Abb. 13. Hufeisen vom Typ IV. Nach Baxa 1981.

Z analogických podkov možno uviesť aj podkovu z lokality Mogorjelo (Bosna a Hercegovina), ktorá bola datovaná do 16. storočia. Jej tvar je takmer identický s podkovou č. 2 z Nevidzian. Jediný rozdiel je možné vidieť vo výraznom zahnutí ramien smerom dovnútra podkovy (Busulažić 2005, tab. 2).

Ako už bolo uvedené, počas povrchového zberu J. Bátoru boli nájdené aj dva takmer kompletne zachované exempláre hlavičiek fajok. Na základe analógií z prostredia Balkánu a územia Maďarska je ich možné datovať do obdobia prítomnosti osmanských vojsk na území Slovenska v 17. storočí.

Fajka č. 1 (obr. 16; dĺžka 6 cm, šírka 2 cm) sa vyznačuje glazovanou hlavičkou a súvislým ornamentom, ktorý pokrýva väčšinu jej plochy. Rozpoznateľné sú aj úzke prstence pri oboch koncoch hlavičky. Typ glazovanej fajky s varírujúcou výzdobou v podobe ornamentov je častým nálezom najmä z územia Maďarska a Balkánu (Srbsko).

Najviac analogických exemplárov (obr. 18) pochádza z územia dnešného Maďarska. Z lokality Budapešť-Víziváros pochádza fajka datovaná do 17. storočia. Hlavička fajky má typologicky podobnú stavbu tela a glazovanie

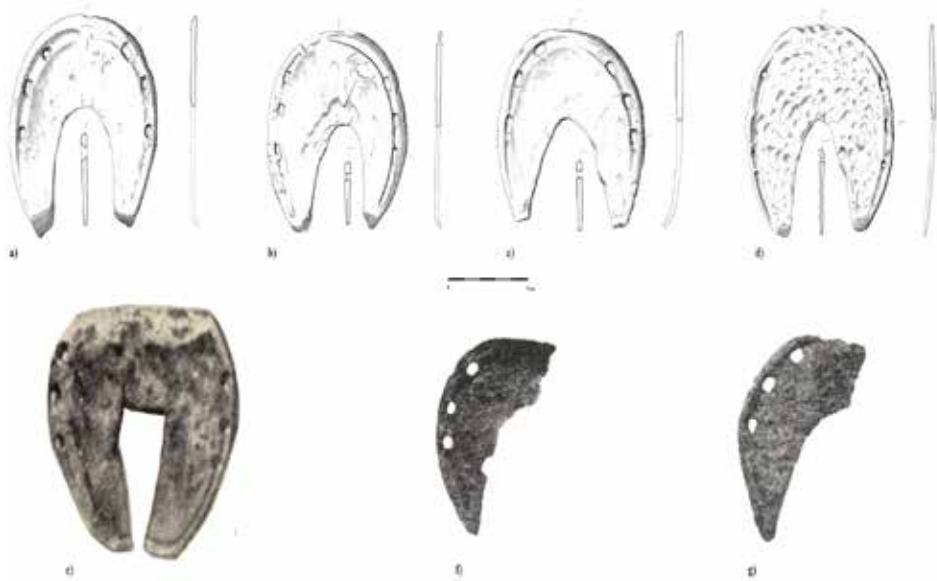
ako exemplár z Nevidzian (Kondorosy 2007, obr. 5:106).

V zbierke Wosinsky Mór Megyei Múzeum v Szekszárde sa nachádza fragment hlavičky fajky, ktorá nesie podobnú výzdobu na vyústení hlavičky v podobe prstencov a zdobeného konca hlavičky ako nález z Nevidzian. Odlišuje sa iba rozdielnou farbou glazúry. (Gaál 2010, obr. 5:66). Analogický nález fajky datovaný do 17. storočia pochádza aj z lokality Nagykanisza (Veľká Kaniža) na juhozápade Maďarska. Fajka sa opäť vyznačuje podobnou stavbou a výzdobou hlavičky (Kovács 2004, obr. 1:2). Nálezy hlavičiek fajok datované do 16. až 17. storočia pochádzajú z lokality Barcs (osmanská pevnosť a poloha Pusztabarcs). Ide o dva exempláre tureckých keramických fajok (Kovács-Rózsas 2014, obr. 4:4; obr. 5:2).

Analogický nález z Balkánu pochádza z Belehradu (Srbsko). Fajka tam bola objavená v kontexte 1 v paláci belehradskej pevnosti. Bola datovaná od konca 16. storočia do roku 1688. Vyznačuje sa zelenou glazúrou a v prípade fajky č. 7 aj podobnou výzdobou, akú nájdeme na fajke z Nevidzian (Bikić 2012, obr. 2:7; obr. 2:10).

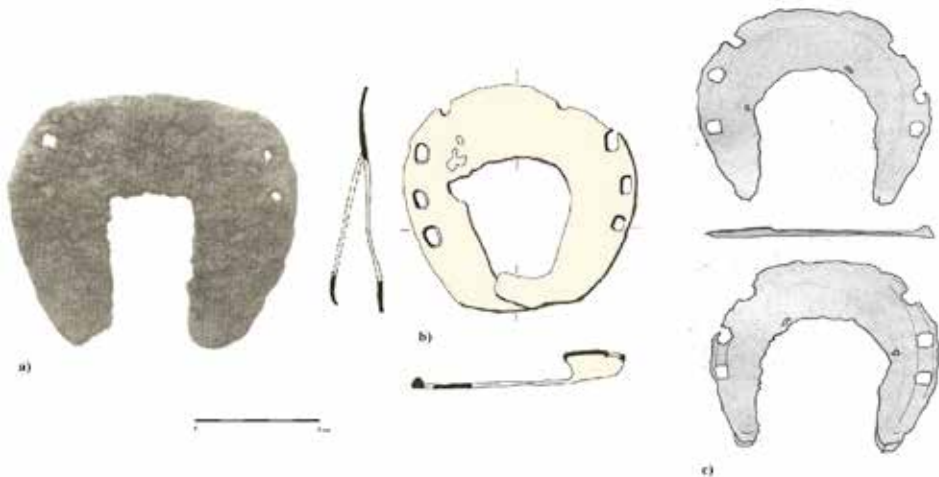
Na hlavičke fajky č. 2 (obr. 17; dĺžka 6 cm, šírka 2 cm) je badateľná pečať – rozeta. Hlavička je pokrytá pásmi vytvorenými radmi rielkom.

Analogické nálezy (obr. 19) sú známe aj z maďarských lokalít Víziváros (Budapešť) a Barcs. Z prostredia lokality Víziváros pochádzajú početné fajky s výzdobou rozety (B12, B104, B107, B112), avšak typologicky najpodobnejšou fajkou zo súboru je práve fajka s označením B104, ktorá má takmer identickú formu a štýl výzdoby hlavičky (Kondorosy 2007, obr. 5:104). V priestore osmanskej pevnosti na lokalite Barcs bola objavená fajka s výzdobou rozety a typologicky podobnou hlavičkou fajky (Kovács-Rózsas 2014, obr. 2:1; obr. 4:6), resp. exemplár s bohatšou výzdobou v podobe rozety (Kovács-Rózsas 2014, obr. 5:1). Všetky exempláre boli datované do 17. storočia, čo korešponduje so zasadením nálezov z Nevidzian do kontextu bitky z roku 1652.

Obr. 14. Analogické nálezy k podkove č. 1. A, B, C, D – Bačkovica – pevnost' (Chorvátsko); E – neznáme; G, F – hrad Šariš (Slovensko). A, B podľa Jakovljević 2008, tab. 9:20; tab. 9:21; C, D podľa Jakovljević 2008, tab. 10:23; tab. 10:22; E podľa Szabó 1954, tab. XXXIV:1; G, H podľa Baxa 1982, obr. 1:2; obr. 1:5.

Abb. 14. Analoge Funde zu Hufeisen Nr. 1. A, B, C, D – Bačkovica – Festung (Kroatien); E – unbekannt; G, F – Burg Šariš (Slowakei). A, B nach Jakovljević 2008, Taf. 9:20; Taf. 9:21; C, D nach Jakovljević 2008, Taf. 10:23; Taf. 10:22; E nach Szabó 1954, Taf. XXXIV:1; G, H nach Baxa 1982, Abb. 1:2; Abb. 1:5.

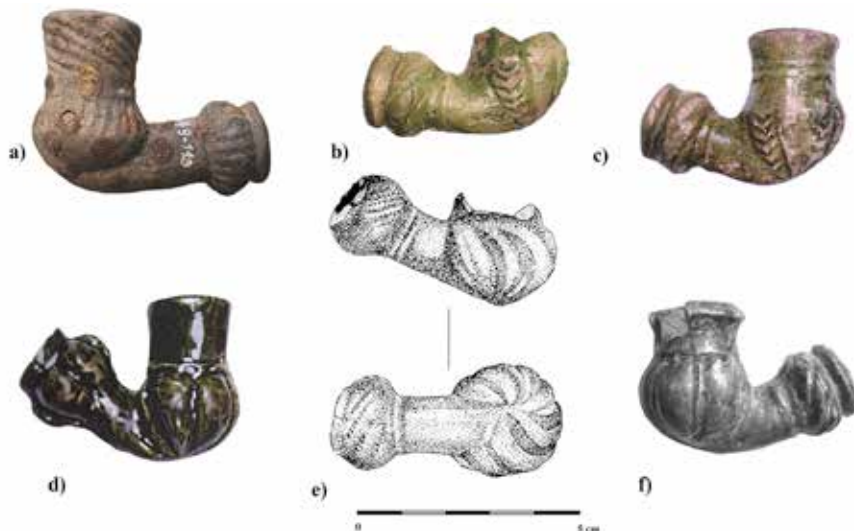
Obr. 15. Analogické nálezy k podkove č. 2. A – Fiľakovo; B – Mogorjelo – Čapljina (Bosna a Hercegovina); C – Vrbovec (Chorvátsko). A podľa Kálmár 1959, tab. XVIII; B podľa Busuladžić 2005, tab. 2; C podľa Walter–Vikić 1955, tab. XXI:41. Abb. 15. Analoge Funde zu Hufeisen Nr. 2. A – Fiľakovo; B – Mogorjelo – Čapljina (Bosnien und Herzegowina); C – Vrbovec (Kroatien). A nach Kálmár 1959, Taf. XVIII; B nach Busuladžić 2005, Taf. 2; C nach Walter–Vikić 1955, Taf. XXI:41.

Obr. 16. Fajka č. 1. Foto D. Drozd.
Abb. 16. Pfeife Nr. 1. Foto D. Drozd.

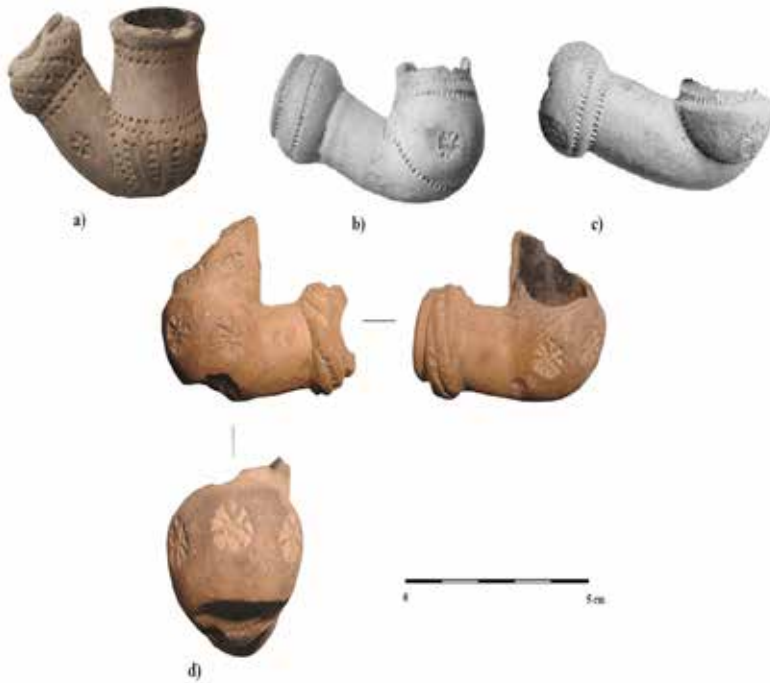

Obr. 17. Fajka č. 2. Foto D. Drozd.
Abb. 17. Pfeife Nr. 2. Foto D. Drozd.

Obr. 18. Analogické nálezy k fajke č. 1. A – Barcs – pevnosť (Maďarsko); B – Barcs-Pusztabarc (Maďarsko); C – Belehrad – pevnosť (Srbsko); D – Belehrad – pevnosť (Srbsko); E – Nagykanisza (Maďarsko); F – Budapest-Víziváros (Maďarsko). A, B podľa Kovács-Rózsas 2014, obr. 4:4; obr. 5:2; C, D podľa Bikić 2012, obr. 2:7; obr. 2:10; E podľa Kovács 2004, obr. 1:2; F podľa Kondorosy 2007, obr. 5:106.

Abb. 18. Analoge Funde zu Pfeife Nr. 1. A – Barcs – Festung (Ungarn); B – Barcs-Pusztabarc (Ungarn); C – Belgrad – Festung (Serbien); D – Belgrad – Festung (Serbien); E – Nagykanisza (Ungarn); F – Budapest-Víziváros (Ungarn). A, B nach Kovács-Rózsas 2014, Abb. 4:4; Abb. 5:2; C, D nach Bikić 2012, Abb. 2:7; Abb. 2:10; E nach Kovács 2004, Abb. 1:2; F nach Kondorosy 2007, Abb. 5:106.

Obr. 19. Analogické nálezy k fajke č. 2. A – Barcs – pevnosť (Maďarsko); B – Budapest-Víziváros; C – Budapest-Víziváros; D – Barcs-Szili-tanya (Maďarsko). A, D podľa Kovács-Rózsas 2014, obr. 4:6; obr. 5:1; B, C podľa Kondorosy 2007, obr. 5:104; obr. 5:101.

Abb. 19. Analoge Funde zu Pfeife Nr. 2. A – Barcs – Festung (Ungarn); B – Budapest-Víziváros; C – Budapest-Víziváros; D – Barcs-Szili-tanya (Ungarn). A, D nach Kovács-Rózsas 2014, Abb. 4:6; Abb. 5:1; B, C nach Kondorosy 2007, Abb. 5:104; Abb. 5:101.

Podľa informácií, ktoré poskytuje strategický vojenský leták, možno povedať, že osmanské vojsko sa v okolí Nevidzian pred bitkou pohybovalo a zdržalo. Došlo tiež k preskupovaniu vojska a Turci tam zrejme zriadili aj dočasný tábor.

Na základe uvedených analógií je preto možné vysloviť predpoklad, že predmetné nálezy úzko súvisia s prítomnosťou osmanských vojsk a následným ozbrojeným stretom.

5 Problematika Vrábelskej pevnosti

Protiturecká pevnosť vo Vrábľoch patrila z hľadiska jej lokalizácie dlhodobo k problematickým pamiatkam. Podľa názvu bola predpokladaným miestom pevnosti poloha Fidvár (maď. Földvár – zemný hrad), nachádzajúca sa na južnom okraji dnešného mesta. Samotná lokalita Vrábľa-Fidvár bola v pozornosti bádateľov už od 19. storočia. Prvá zmienka o nej pochádza z roku 1876, kedy ju spomína Imre Henszlmann v článku sumarizujúcom VIII. Medzinárodný kongres v Budapešti v roku 1876 (Henszlmann 1876). O dva roky neskôr sa názov *Vérébely* objavuje v publikácii F. Romera, „*Compte-rendu. Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie*“ (Romer 1878), v súvislosti s opevneným sídliskom zo staršej doby bronzovej.

S prvým geodetickým plánom lokality Vrábľa-Fidvár sa stretávame v článku Š. Janšáka v roku 1931 (Janšák 1931, 53–56). Spomína v ňom veľké množstvo nálezov („*posiaty je až nápadne veľkým množstvom črepov. Ich zlomky ležia doslovne jeden vedľa druhého, tak že prekážajú i pri obrábaní poľa*“) a opevnenie pozostávajúce z viacnásobných priekop (Janšák 1931, 53).

Pre lokalizáciu protitureckej pevnosti sa dôležitým ukázal výskum Antona Točíka v roku 1967. V zisťovacej sonde, dlhej 55 m a širokej 2 m, existencia pevnosti v polohe Fidvár nebola potvrdená. Podľa slov A. Točíka: „*Novodobý protiturecký zemný hrad zo 17. stor., doložený historickými písomnými prameňmi, plánmi a tiež chotárnym názvom Földvár-Fidvár, na skúmanej ploche nebol potvrdený výkopom. Chýbali akékoľvek zvyšky architektúry a črepový materiál zo 17. stor. bol viac ako chudobný.*“ (Točík 1986, 463) Definitívne vylúčenie lokalizácie pevnosti do priestoru polohy Fidvár priniesol výskum realizovaný v rokoch 2007–2017 pod vedením J. Bátora. Počas výskumu bolo odkryté iba opevnené sídlisko zo staršej doby bronzovej a doklady existencie novovekej pevnosti neboli zistené.

Problematiku lokalizácie vrábeľskej pevnosti sa podarilo nedávno vyriešiť M. Samuelovi (Samuel 2005), ktorý na základe písomných a ikonografických prameňov lokalizoval pevnosť na miesto, kde sa v minulosti nachádzal Kostol sv. Vojtecha v intraviláne dnešných Vrábeľ (Samuel 2005, 75).

V roku 2012 uskutočnil vo Vrábľoch záchranný výskum pri dnešnom Kostole Prebblahoslavenej Panny Márie, ktorého najvýznamnejším výsledkom bola identifikácia polohy zvyškov zaniknutého Kostola sv. Vojtecha (Samuel 2012, 146).

M. Samuel pri tom vychádzal najmä z perokresby J. Ledentu z roku 1639 (obr. 20), na ktorej je vďaka pomerne dobre viditeľnému spôsobu opevnenia možné si všimnúť kamennú vežu, ktorá by mohla predstavovať časť spomínanej fary. Tento predpoklad podporujú aj ďalšie dva prameňe. Anonymná perokresba z roku 1658, kde je zakreslený pôdorys kostola v rámci pevnosti a tiež vizitácia predmetného kostola v roku 1647 (Samuel 2015, 75). V nej je uvedené, že fara (*domus parochialis*) je lokalizovaná v pevnosti (*castello*; Tomisa 1992, 74).

Problematike vrábeľskej pevnosti zatiaľ nebola venovaná dostatočná pozornosť bádateľov, preto aj informácie, ktoré o nej máme, sú veľmi skromné. Predpoklady o jej pravdepodobnej lokalizácii neboli doteraz potvrdené archeologickými výskumami. V rámci prieskumu bojiska pri Veľkých Vozokanoch by práve odkryv vrábeľskej pevnosti mohol byť jedným z kľúčových cieľov projektu. Pevnosť zohrala počas bitky dôležitú historickú úlohu a jej výskum by mohol priniesť poznatky, ktoré doplnia obraz vozokanskej bitky.

6 Charakter bojiska a perspektíva budúcich výskumov

Na základe písomných a ikonografických prameňov, ako aj nálezov získaných pri povrchovom zbere v roku 1965 je možné v rámci priestoru bojiska vyčleniť viaceré menšie polygóny, ktoré budú podrobené povrchovému prieskumu s využitím detektorov kovov. Z časového a finančného hľadiska, ako aj veľkosti skúmanej plochy je nevyhnutným krokom vytypovanie najperspektívnejších miest na bojisku.

Na úspešnosť prieskumu bude mať vplyv aj správne zvolená metóda. Nakoľko metodika výskumu bojisk na Slovensku doteraz absentuje, je nevyhnutné siahnúť po zahraničnej literatúre a inšpirovať sa metodikou zahraničného výskumu. Tá štandardne spočíva v troch etapách (Foard 2012; Szabó et al. 2016). Prvú fázu tvorí zhromaždenie a štúdium dostupných písomných a ikonografických prameňov. Tie by sa mali týkať určitých aspektov konfliktu a podať čo najdetailnejší opis udalostí, ktoré sa odohrali v skúmanom priestore. Primárne by sa mali informácie týkať najmä zúčastnených vojsk, ich výbavy, taktiky a priebehu boja, stavu bojiska v dobe konfliktu a taktiež foriem objektov, ktoré svedčia o ozbrojenom strete (Foard 2012).

V prípade bojiska pri Veľkých Vozokanoch je možné pracovať s pomerne veľkým množstvom písomných a ikonografických prameňov, ktoré nás detailne informujú o pohybe jednotlivých vojsk a ich taktických manévroch. Kľúčovým prameňom v prípade predmetnej bitky je už spomínaný strategický vojenský leták, ktorý okrem lokalizácie hlavného stretu a rozmiestnenia vojsk poskytuje aj ucelený, aj keď v určitých častiach nepresný pohľad na okolie obce Veľké Vozokany. Celkový obraz bitky je možné doplniť aj poznatkami z obrazov, prípadne rytiny, ktorá bola vyhotovená iba dva roky po bitke.

Obr. 20. Perokresba J. Ledentu z roku 1639. Zdroj <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36128/?list=eyJmaWx0ZXJzJzIjogeyJGSUVMRfMiOiBbIkZPUIiXSwgI1NPVVJDRSI6IjFsiTVVaRV9PUiNaX0hBRFQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJGTlJSPShodGkpln0>.

Abb. 20. Federzeichnung von J. Ledentu aus dem Jahr 1639. Quelle <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/36128/?list=eyJmaWx0ZXJzJzIjogeyJGSUVMRfMiOiBbIkZPUIiXSwgI1NPVVJDRSI6IjFsiTVVaRV9PUiNaX0hBRFQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJGTlJSPShodGkpln0>.

Dôležitý prvok predstavuje aj analýza leteckých alebo satelitných snímok, prípadne využitie snímok zhotovených pomocou technológie LiDAR. S pomocou záberov zhotovených z vtáčej perspektívy je možné v teréne rozlíšiť pôdne príznaky, ktoré poukazujú na zásahy do terénu.

Kategóriu objektov viažucich sa na bitku reprezentuje pamätník bronzový lev, ktorý stojí pri niekdajšom Starom Háji pri Veľkých Vozokanoch, prípadne aj starší pamätník, ktorý bol zničený a jeho fragment sa momentálne nachádza v múzeu v Zlatých Moravciach (Šutka 2012, 69).

Po dôkladnej analýze prameňov je možné pristúpiť k povrchovému prieskumu lokality. Najpoužívanejšou metódou prieskumu bojísk, ktorá bude aplikovaná aj v prípade bojiska pri Veľkých Vozokanoch, je povrchový prieskum s využitím detektorov kovov (Sutherland–Schmidt 2003; Schürger 2007; Sutherland–Holst 2008; Szabó et al. 2016). S predpokladom, že väčšina nálezov z včasnónovovekého bojiska je vyrobených z kovu, ide v súčasnosti o zrejme najefektívnejšiu a najdostupnejšiu formu prieskumu bojísk (Homann 2013, 210). Dôležitým faktorom, ktorý dokáže ovplyvniť výsledok prieskumu, je celková skúsenosť účastníkov s prácou s detektorom kovov. Všeobecne platí, že v skúsených rukách vie detektor kovov priniesť početnejšie a detailnejšie informácie (Sutherland–Holst 2008, 21). Každá časť plochy je pre výsledok prieskumu rovnako dôležitá, a preto je potrebné klásť dôraz na rovnomerné pokrytie skúmanej plochy a dodržiavanie vopred dohodnutých vzdialeností a rýchlosti (Homann 2013, 210). V opačnom prípade môže dôjsť k roztrateniu účastníkov po ploche (Szabó et al. 2016, 5) a narušeniu línie prieskumu.

Každý jeden nález objavený počas prieskumu bude zameraný pomocou GPS prístroja. Ide o bežný postup pri prieskumoch bojísk, ktorý umožňuje zmapovanie artefaktov a ich následné priestorové spracovanie.

Získané dáta je možné v poslednej etape po vyhodnotení porovnať s dostupnými prameňmi a priniesť nové poznatky ohľadom skúmaného konfliktu.

Nespornou výhodou v prípade Veľkých Vozokán je pomerne dobrá znalosť chorografie bojiska. Vieme určiť, kde sa nachádzali jednotlivé jednotky pred samotným začiatkom bitky, kde boli rozložené dočasné tábory, kde následne prebiehali bojové strety, a teda na ktorých miestach je možné predpokladať najväčšiu koncentráciu náleзов súvisiacich s bitkou.

Ako prvú potenciálnu plochu na prieskum je možné spomenúť predpokladané miesto hlavného stretu uhorského a osmanského vojska. Tento stret sa podľa strategického letáku odohral na úrovni dnešných obcí Malé Vozokany a Červený Hrádok. Práve táto časť rozsiahlej plochy sa javí ako miesto s najväčším predpokladom pre získanie archeologického materiálu, ktorý sa týka priamo vozokanského bojiska.

Ďalšia plocha s výrazným potenciálom, kde bude vhodné realizovať povrchový prieskum, je miesto objavenia hmotných dokladov osmanskej prítomnosti severne od obce Nevidzany. Z priebehu bojov zachytených v rôznych prameňoch je evidentná krátka prítomnosť osmanských vojsk tak priamo v Nevidzanoch, ako aj v ich katastri. Nájdenie dvoch exemplárov osmanských fajok, ale najmä dvoch železných podkov poukazuje na možnosť povrchovým prieskumom s využitím detektorov kovov získať početnejší archeologický materiál súvisiaci s predmetnou bitkou.

Dôležitá bude aj využitie geofyzikálneho prieskumu pomocou magnetometra, ktorý môže pomôcť odhaliť prípadné masové hroby osmanských bojovníkov. Na základe predpokladu, že padlých bolo potrebné pochovať čo najskôr z dôvodu rýchleho rozkladu tiel, je možné očakávať miesto masového hrobu priamo na bojisku alebo v jeho tesnej blízkosti (Curry–Foard 2017, 6). Lokalizácia masových hrobov sa však líši od lokality k lokalite. Nachádzať sa môžu v blízkosti lokality (Lützen – Nicklisch et al. 2017), ale dochádzať mohlo aj k sekundárnemu pochovávaní o niekoľko rokov neskôr po bitke na vzdialenejšej ploche (Towton – Sutherland–Richardson 2007). Do úvahy je potrebné zobrať aj príklad z bojiska pri Poitiers, kde sa po presunutí tiel konal masový pohreb s povolením cirkvi so všetkými príslušnými konvenciami (Audoin 1928).

Okrem spomenutých plôch s najväčším výskumným potenciálom sa v blízkom okolí nachádza viacero lokalít, ktoré priamo alebo nepriamo súvisia s priebehom bitky. Ide napríklad o polohu tureckého tábora pri Tesároch (dnes Tesárske Mlyňany), umiestnenie vozovej hradby pri Starom Háji západne od Veľkých Vozokán, resp. i nedávno lokalizovanú protitureckú pevnosť v neďalekých Vrábľoch. Teda archeologické prieskumy a výskumy bude potrebné nasmerovať aj na uvedené komponenty.

7 Záver

Priestor pri Veľkých Vozokanoch, ktorý bol miestom stretu uhorského a osmanského vojska, predstavuje pre slovenskú archeológiu unikátnu príležitosť na prieskum novovekého bojiska. Nespornou výhodou je existencia viacerých písomných a ikonografických prameňov, vďaka ktorým je možné pomerne detailne rekonštruovať priebeh bitky.

Prieskum bojiska prinesie pre slovenskú archeológiu aj veľa nových výskumných otázok. Dôležitým krokom bude najmä zvoliť správnu metodiku prieskumu novovekého bojiska, ktorá sa výrazne líši od metodiky výskumu bežných archeologických lokalít. V otázke metód výskumu je nevyhnutné prevziať „know-how“ najmä z krajín západnej Európy, kde je už výskum archeológie bojísk dlhodobo etablovaný. Slovenská archeológia nemá zatiaľ dostatočné skúsenosti s prieskumom a výskumom novovekých bojísk, a preto je odkázaná na poznatky zo zahraničia. Dôkladné štúdium publikovaných výskumov v strednej a najmä západnej Európe tak môže napomôcť získať relevantné výsledky aj v prípade prieskumu priestoru bojiska pri Veľkých Vozokanoch.

S pomocou dostupných prameňov bude v blízkej budúcnosti (jeseň 2019) možné vytýčiť prvé polygóny, na ktorých bude realizovaný povrchový prieskum s využitím detektorov kovov.

Povrchový prieskum prebehne najmä na plochách s najväčším výskumným potenciálom. Skúmané bude miesto hlavného stretu vojsk, kde predpokladáme najväčšiu koncentráciu náleзов súvisiacich s bitkou.

Výsledky terénneho prieskumu a výskumu následne potvrdia alebo vyvrátia doterajšie poznatky o bojiisku, ktoré prezentujeme v tejto štúdií.

Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 1/0100/19 a APVV-14-0550.

Literatúra

- AUDOIN, E., 1928: Recueil des documents concernant la commune et la ville de Poitiers, Archives Historiques de Poitou XLVI, 164–175.
- BÁTORA, J., 2013: Nevidzany – Mozaika histórie 1113–2013. Nitra.
- BAXA, P., 1981: Podkúvanie na Slovensku v 11.–13. storočí, *SlArch* XXIX, 425–442.
- 1982: K vývoju podkúvania na Slovensku v 16.–17. storočí – Zur Entwicklung der Hufbeschläge in der Slowakei im 16.–17. Jahrhundert, *AH* 7, 495–498.
- BERÉNYI, L., 2002: Die Schlacht bei Vezekény (26. 8. 1652), *Burgenländische Heimatblätter* 64, č. 3, 94–120.
- BIKIĆ, V., 2012: Tobacco pipes from the Belgrade Fortress: context and chronology. In: *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* 5 (Gallagher, D.–Davey, P., edd.), 1–8. Wallasey.
- BUSULADŽIĆ, A., 2005: Potkove pohranjene u antičkoj zbirci Zemaljskoga muzeja Bosne i Hercegovine, *Opuscula Archaeologica* 29, 247–274.
- CURRY, A.–FOARD, G., 2017: Where are the dead of medieval battles? A preliminary survey, *Journal of Conflict Archaeology*, 1–17.
- FOARD, G., 2012: *Medieval Battlefield Archaeology*. Oxford.
- GAÁL, A., 2010: Pipes from the Time of the Turkish Occupation in the Collection of Wosinsky Mór Museum. In: *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* 3 (Ridovics, A.–Davey, P., edd.), 35–55. Wallasey.
- HARMINC, I. et al., 1967: *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok tretí (R–Ž)*. Bratislava.
- HENSZLMANN, I., 1876: A történelem előtti és embertani VIII. nemzetközi congressunak, *Archaeologiai Értesítő* 10, 240–271.
- HOMANN, A., 2013: Battlefield Archaeology of Central Europe – With a Focus on Early Modern Battlefields. In: *Historical Archaeology in Central Europe* (Mehler, N., ed.), 203–230. Rockville.
- HORVÁTH, P.–KOPČAN, V., 1971: *Turci na Slovensku*. Bratislava.
- JAKOVLJEVIĆ, G., 2008: Srednjovjekovna konjanička oprema i naoružanje s područja Bilgore, *Opuscula Archaeologica* 32, 101–131.
- JANŠÁK, Š., 1931: *Staré osídlenie Slovenska*, *Sborník muzeálnej slovenskej spoločnosti XXV. Turčiansky Sv. Martin*.
- KÁLMÁR, J., 1959: A füleki vár XV.–XVII. Századi emlékei, *Régészeti füzetek* 4, ser. II. Budapest.
- KONDOROSY, Sz., 2007: Cseréppipák a budai felső vízvárosból, *Budapest Régiségei* XLI, 249–280.
- KOPČAN, V., 1986: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava.
- KOPČAN, V.–KRAJČOVIČOVÁ, K., 1981: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava.
- KOVÁCS, G., 2004: Cseréppipák a 17–18. századból, *Budapest Régiségei* XXXVIII, 121–132.
- KOVÁCS, G.–RÓZSÁS, M., 2014: Kora újkori cseréppipák a Dráva vidékéről. *Egység, regionalitás, kereskedelem*, *Archaeologiai Értesítő* 139, 239–259. <https://doi.org/10.1556/ArchErt.139.2014.10>
- KROPILÁK, M. et al., 1977: *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III*. Bratislava.
- NICKLISCH, N. et al., 2017: The face of war: Trauma analysis of a mass grave from the Battle of Lützen (1632), *PLoS ONE*, 22. 5. 2017.
- ROMER, F., 1878: *Compte rendu. Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie*. Budapest.
- SAMUEL, M., 2015: Zaniknutá protiturecká pevnosť vo Vrábľoch. In: *Vráble: Príspevky k histórii mesta* (Valach, J., ed.), 67–78. Bratislava.
- SAMUEL, M., 2017: Záchraný výskum pri Kostole Preblahoslavenej Panny Márie vo Vrábľoch. In: *AVANS* 2012, 144–147. Nitra.

- SCHÜRGER, A., 2015: Battlefield Protection in Germany and the Lützen Project. In: *Preserving Fields of Conflict: Papers from the 2014 Fields of Conflict Conference and Preservation Workshop* (Smith, S. D., ed.), 69–74. Columbia, South Carolina.
- SUTHERLAND, T.–HOLST, M., 2005: *Battlefield Archaeology: A Guide to the Archaeology of Conflict*. York.
- SUTHERLAND, T.–RICHARDSON, S., 2007: Arrow Point to Mass Graves: Finding the Dead from the Battle of Towton. In: *Fields of Conflict. Battelfield Archaeology from the Roman Empire to the Korean War* (Scott, D. et al., ed.), 160–173. Westport.
- SUTHERLAND, T.–SCHMIDT, A., 2003: The Towton Battlefield Archaeological Survey Project: An Integrated Approach to Battlefield Archaeology, *Landscapes* 4, č. 2, 15–25.
- SZABÓ, Gy., 1954: A falusi kovács a XV. – XVI. Században, *Folia Archeologica* 6, 123–145.
- SZABÓ, M. et al., 2016: Mohács Battlefield Survey – The Lessons Learned from the First National Archaeological Metal Detecting Rally, *Archaeology E-Journal*, 1–8.
- ŠKVARNA, D. et al., 1997: *Lexikón slovenských dejín*. Banská Bystrica.
- ŠUTKA, G., 2012: *Bitka pri Vozokanoch*. Bratislava.
- TOMISA, I., 1992: *Visitatio canonica. Az Estergomi Főegyházmegeye Barsi Főesperességének egyháziáfo-gatási jegyzőkönyvci*. Budapest.
- TOPIĆ, M.–MILOŠEVIĆ, B., 2012: Turkish clay pipes from archaeological excavations in Dubrovnik. In: *Journal of the Académie Internationale de la Pipe* 5 (Gallagher, D.–Davey, P., ed.), 17–25. Wallasey.
- TRENKUS, A., 1869: Národ slovenský tekovského Pohronia r. 1647–52 a r. 1652 Hrabä Adam Forgáč. In: *Letopis Matice Slovenskej VI/II* (Paulíny-Tóth, V., red.), 16–30. Banská Bystrica.
- VICIANOVÁ, K., 2015: *Individuálna výročná správa Obce LITAVA za rok 2014*. Litava.
- VIKIĆ, B.–WALTER, E., 1955: *Zbirka potkova u arheološkom muzeju u Zagrebu, Starohrvatska prosvjeta* 3, 23–84.

Internetové zdroje

- Die Schlacht von Vezekény. Dostupné z: <https://esterhazy.at/de/burgforchtenstein/1286757/Die-Schlacht-von-Vezekeny>, cit. 30. 3. 2019.
- Küsel, Battle of Vezekény. Dostupné z: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C3%BCsel_Battle_of_Vezek%C3%A9ny_\(1652\)_1654.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C3%BCsel_Battle_of_Vezek%C3%A9ny_(1652)_1654.jpg), cit. 30. 3. 2019.
- Pohreb štyroch členov rodu Esterházi. Dostupné z: <https://esterhazygalanta.sk/historia/>, cit. 30. 3. 2019.
- Strategický vojenský leták. Dostupné z: <http://www.zitava.sk/historia-pozitavia/vozokanska-bitka-1-cast>, cit. 30. 3. 2019.
- Verebel. [G I h 680/4] A verebélyi vár látképe 1639-ből. Dostupné z: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTI-Terkeptar/36128/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJGSUVMRFMiOiBbIkZPUiIiXSUwglINPVVJDRSI6IF-siTVVaRV9PUINaX0hBRFQiXX0sICJxdWVyeSI6ICJGT1JSPShodGkpIn0>, cit. 30. 3. 2019.

Zusammenfassung

Das Schlachtfeld bei Veľké Vozokany – Erkenntnisse und Perspektiven einer weiteren Grabung

Das Grabungsprojekt am Schlachtfeld bei Veľké Vozokany stellt im Rahmen des neu entstehenden Faches Schlachtfeldarchäologie an der Philosophischen Fakultät der Comenius-Universität in Bratislava eine einzigartige Aktivität dar. Das Schlachtfeld erstreckt sich über die ausgedehnte Fläche zwischen den heutigen Gemeinden Veľké Vozokany, Malé Vozokany, Červený Hrádok und Nevidzany. In den sechziger Jahren des 20. Jahrhunderts wurde von J. Bátora anlässlich der Begradigung des Baches Širočina bei der Gemeinde Nevidzany eine Oberflächensammlung durchgeführt, bei der er zwei Hufeisen aus Eisen und zwei fast komplett erhaltene Pfeifenköpfe aus Ton fand.

Die Schlacht bei Veľké Vozokany (Schlacht von Vezekény) zählt dank der schriftlichen und ikonographischen Quellen zu einem der am besten dokumentierten Konflikte aus dem 17. Jahrhundert in der Slowakei. Die Schlacht spielte sich am 26. August 1652 ab und dauerte zwei Tage,

während denen es der ungarischen Armee gelungen ist, das Gebiet der Slowakei zu überrumpeln und die zahlenmäßig überlegene osmanische Armee zum ersten Mal überhaupt zu besiegen. Zu den wichtigsten Quellen zählen ein in Brünn aufbewahrtes Militärflugblatt und ein Verzeichnis in den Annalen der Matica Slovenskej aus dem Jahr 1869. Die erwähnten Quellen ermöglichen uns eine relativ detaillierte Rekonstruktion des Verlaufs der bewaffneten Auseinandersetzung.

Zu den uns zur Verfügung stehenden materiellen Belegen für die osmanische Präsenz könnten nahestehende Analogien aus der Umgebung von Mittel- und Südosteuropa gefunden werden. Anhand ähnlicher Funde aus der Slowakei, aus Ungarn, Serbien und Kroatien kann die These geäußert werden, dass die Anfertigung von Hufeisen und Pfeifen für die nahe Umgebung des Osmanischen Reiches typisch ist und die Funde demnach auch aufgrund ihrer Datierung ins 17. Jahrhundert als Beleg für die Präsenz von osmanischen Truppen in der Umgebung der Gemeinde Nevidzany dienen können.

Mit der Schlacht bei Veľké Vozokany hängt auch die Problematik zusammen, die nahegelegene Festung von Vrábľa zu lokalisieren. Trotz der vielen historischen Erwähnungen war ihre Lage lange nicht bekannt. Dank der im letzten Jahrzehnt in Vrábly und Umgebung durchgeführten archäologischen Grabungen und Untersuchungen ist es schließlich gelungen, die Festung zu lokalisieren. Sie befand sich an der Stelle der heutigen Pfarrkirche Preblahoslavenej Panny Márie (Allerseligste Jungfrau Maria).

Veľké Vozokany stellt aus Sicht der Schlachtfeldarchäologie einen einzigartigen Raum dar. Aufgrund der schriftlichen und ikonographischen Quellen können die einzelnen Orte mit dem größten Potenzial abgegrenzt werden, die einer Oberflächenuntersuchung unter Verwendung eines Metalldetektors unterzogen werden können.

Die vorliegende Studie entstand im Rahmen des Förderprojektes VEGA 1/0100/19 und APVV-14-0550.

Prof. PhDr. Jozef **Bátora**, DrSc., Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 814 99 Bratislava; Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra, Slovenská republika, jozef.batora@uniba.sk; nraubato@savba.sk

Mgr. Dominik **Drozd**, Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovenská republika, drozd10@uniba.sk

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as images or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights.

